

Luka Gačeša

Ivana Lovrić Jović, *Appendinijeva Gramatika ilirskoga jezika: jezičnopovijesna studija s prijevodom i transkripcijom uz pretisak*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb, 2022.

Knjiga *Appendinijeva Gramatika ilirskoga jezika: jezičnopovijesna studija s prijevodom i transkripcijom uz pretisak* autorice Ivane Lovrić Jović jedno je od najznačajnijih recentnih izdanja u području hrvatske povijesti jezika i filologije. Ona ne donosi samo suvremeni znanstveni uvid u jedno od najvažnijih djela hrvatske gramatičarske tradicije, nego i omogućuje izravno čitanje, razumijevanje i tumačenje gramatike Frana Marije Appendinija (*Grammatica della lingua illirica*, Dubrovnik, 1808.), teksta koji je desetljećima bio dostupan tek rijetkim stručnjacima zbog jezične barijere (talijanski jezik izvornika) i nedostatka pretiska. Ivana Lovrić Jović, kroatistica i povjesničarka jezika, ovom se knjigom upisuje u kontinuitet istraživanja hrvatskih gramatika ranonovovjekovnog i prosvjetiteljskog razdoblja, zajedno s radovima o Kašićevoj *Institutiones linguae Illyricae* (1604.), Della Bellinoj *Grammatica Illirica* (1728.) i drugim temeljima hrvatske jezikoslovne tradicije. Međutim, njezina studija razlikuje se od ranijih pristupa po širini i metodološkoj dubini: ona pristupa Appendinijevu djelu ne samo kao povijesnom dokumentu, već i kao kulturnom artefaktu u kojem se ogleda složena identitetska, dijalektološka i jezično-politička situacija Dalmacije i Dubrovnika početkom 19. stoljeća. U uvodnim poglavljima svoje studije autorica jasno definira tri razine vlastita rada: jezičnopovijesnu analizu gdje interpretira i valorizira Appendinijev jezični opis, s usporedbom prema prethodnicima (Kašiću, Della Belli) i suvremenicima, prijevod i transkripcija u kojem pruža hrvatski prijevod uz transkripciju izvornog talijanskog teksta, s bilješkama koje osvijetljavaju terminologiju, fonetiku i morfološke posebnosti te pretisak izvornika (faksimil), znanstvenu reprodukciju originalnog izdanja iz 1808. godine, čime se čuva njegova tipografska i grafijska autentičnost. U uvodu autorica postavlja i ključna istraživačka pitanja: Što je Appendini podrazumijevao pod pojmom „ilirskog jezika“?, Na koji način njegov opis odražava konkretne govorne oblike (dubrovačke, dalmatinske, štokavske)?, Koliko je njegova gramatika bila opisna, a koliko normativna? Lovrić Jović pritom smješta Appendinijev rad u širi povijesno-kulturni kontekst. Naime, Dubrovnik s početka 19. stoljeća bio je prostor dodira talijanskog i slavenskog kulturnog svijeta, s jakim humanističkim nasljeđem, ali i sviješću o lokalnom jezičnom identitetu. Nakon ukinuća Dubrovačke Republike (1808.) i dolaska francuske, potom austrijske vlasti, pitanje jezika postaje pitanje identiteta i obrazo-

vanja. Appendini, talijanskog podrijetla, profesor filozofije i retorike u Dubrovniku, prepoznao je značaj lokalnog jezika te je nastojao, u duhu prosvjetiteljstva, razviti sustavnu i „znanstvenu“ gramatiku jezika kojim govori narod u njegovoj sredini.

Autorica u uvodu ističe da je Appendinijeva gramatika prvi cjelovit gramatički opis hrvatskoga jezika nastao u Dubrovniku, pisan prema pravilima tadašnje europske filološke znanosti, ali utemeljen na lokalnom govornom materijalu. To joj daje iznimno značenje u povijesti hrvatskoga jezikoslovlja, ona povezuje srednjovjekovnu tradiciju crkvenoslavenskih i humanističkih opisa jezika s modernom znanstvenom gramatikom. Lovrić Jović također uvodi pojmove „percepcije jezika izvana“ i „unutarnje jezične svijesti“, pokazujući kako Appendinijev pogled, iako stranac, otkriva dragocjene podatke o govornim navikama, fonetskim osobitostima i morfološkim obrascima tadašnjeg Dubrovnika. Ona pokazuje da je njegova gramatika istodobno znanstveni pokušaj i kulturni manifest, pokušaj kodifikacije jezika u trenutku kada nacionalni standard tek nastaje. U tom smislu uvod Lovrić Jović ne služi samo kao kontekstualni okvir, nego i kao manifest istraživačke namjere. Autorica želi ukazati na važnost povijesnih gramatika za razumijevanje geneze suvremenog hrvatskog standarda, ali i upozoriti na rizik anakronizma, da ne tumačimo starije gramatičare isključivo iz perspektive današnjih normi. Prvi dio knjige čini opsežna jezičnopovijesna studija koja se sastoji od nekoliko jasno razdijeljenih poglavlja. Ona zajedno tvore sveobuhvatan okvir za razumijevanje Appendinijeve gramatike kao kulturno-jezičnog fenomena. Lovrić Jović počinje iscrpnom analizom Dubrovnika s početka 19. stoljeća, grada koji je u tom razdoblju doživio političku i identitetsku prekretnicu. Ukidanje Dubrovačke Republike (1808.), dolazak francuske, a zatim austrijske vlasti, te promjene u obrazovnom sustavu stvorile su ozračje u kojem se pitanje jezika povezuje s pitanjem nacionalne samosvijesti. U tom je kontekstu Appendini uočio potrebu da opiše „narodni jezik“ kojim govore njegovi učenici i sugrađani. Autorica ističe kako je Appendini bio duboko uronjen u dubrovačko kulturno okruženje, predavao je retoriku, pisao o povijesti Dubrovnika i bio cijenjen član akademske zajednice. Upravo ta uronjenost omogućila mu je da prepozna jezičnu vrijednost lokalnog govora i izrazi poštovanje prema njemu. Autorica u sljedećem poglavlju raščlanjuje složen i višeznačan pojam „ilirskog jezika“. Pokazuje da se termin u to doba nije odnosio na jedinstveni standard, nego na skup slavenskih dijalekata koji su se govorili na jadranskoj obali i u zaleđu. Appendini pod „ilirskim“ uglavnom misli na dubrovačko-dalmatinsku varijantu štokavskog govora s jekavskim refleksom jata, ali s brojnim elementima ikavizama i regionalizama. Lovrić Jović napominje da Appendini piše iz perspektive obrazovanog Talijana, pa njegov opis jezika odražava i talijanske gramatičke kategorije. Ipak, upravo taj „vanjski pogled“ čini njegovo djelo dragocjenim, ono svjedoči o fonetskim, morfološkim i sintaktičkim osobitostima tadašnjeg dubrovačkog govora, često preciznije nego domaći pisci. Potom, autorica detaljno analizira Appendinijev uvod, u kojem autor

iznosi motive za pisanje gramatike i klasifikaciju slavenskih jezika. On naglašava da je „ilirski jezik“ bogat, skladen i pogodan za književno izražavanje, čime zapravo nastoji dati kulturnu legitimaciju jeziku koji je tada bio potisnut u svakodnevnu, neknjiževnu upotrebu. Lovrić Jović uočava da Appendinijev uvod ima i ideološku dimenziju, on nije samo lingvistički, nego i kulturni manifest kojim se afirmira slavenski jezik u prostoru snažnoga, talijanskog, kulturnog utjecaja. Poglavlje o ortografiji, Lovrić Jović izdvojila je kao jedno od najvažnijih. Appendini u njemu raspravlja o fonetici i ortografiji „ilirskog“ jezika, predlažući način bilježenja glasova i slogova. On pokušava uvesti sustav koji bi bio fonološki dosljedan, ali i praktičan za školsku uporabu. Autorica donosi niz primjera: kako Appendini bilježi glas „j“ (kojega u talijanskom nema), kako označava duge vokale i posebne slogove, te kako pristupa razlikama između ijekavskih i ikavskih oblika. Lovrić Jović ovdje provodi usporednu analizu s Kašićevim i Della Bellinim prijedlozima, pokazujući kontinuitet i razlike među njima. Appendinijeva morfološka poglavlja predstavljaju srž gramatike, a Lovrić Jović detaljno ih komentira. On opisuje sustav imenica, zamjenica, pridjeva i glagola, oslanjajući se na latinski model deklinacija i konjugacija. Autorica pokazuje kako Appendini razlikuje tri roda, sedam padeža, te kako često prevodi slavenske pojmove na talijanske gramatičke kategorije („declinazione“, „modo“, „tempo“). Zanimljivo je da Appendini bilježi i neke oblike koji su u to doba već izlazili iz upotrebe (npr. stariji glagolski participi) te da navodi konkretne dubrovačke primjere, što gramatiku čini i dragocjenim dijalektološkim izvorom.

U sljedećem poglavlju, Appendini pokušava sustavno prikazati pravila slaganja i red riječi u „ilirskom jeziku“. Lovrić Jović ističe da on koristi latinsko-talijanski gramatički aparat, ali s velikom pozornošću prema prirodnom redu riječi u slavenskom jeziku. Analizira odnose između subjekta i predikata, upotrebu prijedloga, konstrukcije s infinitivom, te upotrebu veznika i zamjениčkih rečenica. Zatim, imamo poglavlje koje se bavi konkretnim primjerima iz Appendinijeve gramatike: izrazi iz govora, fraze, primjeri konstrukcija. Autorica daje transkripcije i komentare te usporedbe s drugim izvorima. Takvi primjeri otvaraju mogućnost daljnjih istraživanja dijalekta. Autorica analizira kako je gramatika primljena u 19. i 20. stoljeću, koliko je utjecala na normiranje jezika, kojim je putovima ostala ili nestala iz aktivne upotrebe. Pokazuje da, iako nije direktno postala standardizacijski model, ima veliku vrijednost kao povijesni dokument. U završnom poglavlju autorica sumira nalaze: što je gramatika ostvarila, gdje su njezini limiti, koja pitanja ostaju otvorena. Ističe metodološke napomene: kako pristupiti prijevodu i transkripciji, koje su kompromisne odluke donesene (npr. transliteracija, bilješke), te poziva na daljnja istraživanja (primjerice, usporedbe s drugim gramatikama, fonetičke rekonstrukcije). Drugi dio knjige čini prijevod i transkripcija Appendinijeva izvornika. Ovaj dio ima iznimnu znanstvenu vrijednost jer prvi put omogućuje cjelovito čitanje gramatike na hrvatskome jeziku. Lovrić Jović u uvodnim napomenama objašnjava metodologiju prevođenja. Cilj

nije bio stvoriti stilski moderan tekst, nego vjerno prenijeti značenje i strukturu izvornika, uključujući terminologiju i sintaktičke osobitosti. Posebno su označene talijanizirane forme, a hrvatski primjeri iz izvornika transkribirani su u suvremeni pravopis, uz bilješke o izgovoru i značenju. Autorica dodaje i opsežne filološke komentare uz svako poglavlje: objašnjava tehničke termine, ukazuje na paralelizme s drugim gramatikama i napominje gdje Appendini odstupa od uobičajenih pravila. Time prijevod postaje dvojezična znanstvena čitanka, a ne puki prijenos izvornika. Ovaj dio knjige posebno je vrijedan jer otvara Appendinijev tekst istraživačima koji ne poznaju talijanski jezik, a žele proučavati hrvatsku gramatikografsku tradiciju. Treći dio knjige donosi pretisak originalnog izdanja iz 1808. godine. Ova komponenta čini izdanje Lovrić Jović cjelovitim filološkim projektom. Pretisak omogućuje usporedbu prijevoda s izvornikom te analizu grafijskih, paleografskih i tipografskih obilježja teksta. Lovrić Jović objašnjava da je izdanju pristupljeno s maksimalnim poštovanjem prema izvornom obliku. Sačuvana su sva tipografska rješenja, interpunkcija i ortografske posebnosti. Faksimil se pokazao dragocjenim za istraživanja povijesti pravopisa i grafije, ali i za uvid u tiskarsku praksu Dubrovnika i Venecije s početka 19. stoljeća. U dodatnim priložima knjige nalaze se bibliografski podaci, registar pojmova i imena, kao i bilješke o prijašnjim izdanjima i sačuvanim primjercima izvornika. Time se izdanje Lovrić Jović svrstava među najpotpunije suvremene filološke publikacije u Hrvatskoj.

Zaključni dio knjige Ivane Lovrić Jović zaokružuje cjelinu trima perspektivama: znanstvenom, kulturno-povijesnom i metodološkom. Na znanstvenoj razini, autorica ističe da Appendinijeva *Grammatica della lingua illirica* predstavlja prijelomni trenutak u povijesti hrvatske jezikoslovne misli. Ona je jedno od prvih djela koje pokušava prikazati hrvatski jezik ne samo kao skup dijalekata, nego kao koherentni sustav s pravilima, logikom i unutarnjom strukturom. Appendini se pritom oslanja na modele latinske i talijanske gramatike, ali ih kreativno prilagođava slavenskom materijalu, što rezultira neobičnim, ali znanstveno dragocjenim spojem europske tradicije i lokalnog jezika. Na kulturno-povijesnoj razini, Lovrić Jović pokazuje da Appendinijeva gramatika nije samo lingvistički priručnik, već i svjedočanstvo o kulturnom identitetu Dubrovnika. U vremenu kada se europske granice, vlasti i ideologije brzo mijenjaju, Appendini svjesno bilježi i uzdiže jezik „malog naroda“ kao vrijedan proučavanja i poučavanja. U tome leži i njezina humanistička dimenzija: autor kao stranac pokazuje poštovanje prema jeziku domaćina, a Lovrić Jović taj čin interpretira kao simbol početka kulturne emancipacije južnoslavenskog prostora. Na metodološkoj razini, autorica zaključuje da se povijesne gramatike moraju čitati u njihovoj povijesnoj semantici, tj. razumijevati ih kao tekstove koji odražavaju znanstveni duh svojega vremena. Zato Lovrić Jović inzistira na preciznosti prijevoda, bilješkama koje ne moderniziraju izvor, te paralelnom prikazu izvornika i suvremenog čitanja. Takav pristup omogućuje da knjiga bude istodobno znanstveni

izvor, nastavna građa i povijesni dokument. U širem smislu, *Appendinijeva gramatika ilirskoga jezika* Ivane Lovrić Jović ima i kulturno-identitetsku vrijednost. Ona podsjeća na razdoblje kada se oblikovao pojam „ilirskoga“ kao zajedničkog imena za južnoslavenske jezike, ali i kada jezik nije bio samo sredstvo komunikacije nego i simbol kulturne pripadnosti. Danas, u vremenu kada se identitet ponovno preispituje, ovakva djela podsjećaju na povijesnu slojevitost hrvatskog jezika, na činjenicu da je današnji standard rezultat stoljeća raznolikosti, sporazumijevanja i međukulturnog dijaloga. Autorica u zaključku poziva buduće istraživače da nastave s kritičkim izdanjima i analizama sličnih gramatika (npr. Della Belle, Kašića, Relkovića), jer tek u usporedbi s njima možemo razumjeti puni razvoj hrvatske jezične norme. Na taj način, knjiga nije tek kraj jednoga istraživanja, nego početak nove znanstvene tradicije, sustavnog priređivanja, prevođenja i tumačenja povijesnih gramatika. U konačnici, ovo djelo Ivane Lovrić Jović treba promatrati kao sintezu filološke preciznosti i kulturne empatije. Ono spaja dokumentarnu vjernost izvornika s modernom interpretacijom, čime omogućuje čitatelju da osjeti kako je izgledala jedna od prvih ozbiljnih artikulacija hrvatskog jezika u okvirima europske gramatike. Lovrić Jović zaključuje da je *Appendinijeva gramatika*, iako nastala izvan tadašnjih nacionalnih pokreta, anticipirala ideju o jeziku kao središtu kulturnog identiteta. Njezina studija vraća to djelo u središte hrvatske jezikoslovne povijesti, ističući njegovu ulogu u oblikovanju hrvatske lingvističke svijesti. Za suvremenog čitatelja ona nudi uvid u početke našeg jezikoslovlja, ali i podsjetnik da su temeljne ideje o jeziku, kulturi i identitetu uvijek bile neraskidivo povezane.

